

ASQAD MUXTORNING “DAVR MENING TAQDIRIMDA” ROMANIDA BADIY KONFLIKTNING SYUJET LINIYASIDA TUTGAN O‘RNI

Oybek Buxor o‘g‘li Mamataliyev

Zangiota tumanidagi 28-umumiy o‘rta ta‘lim maktabining ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi, O‘zbekiston Milliy universiteti Jurnalistika fakulteti, o‘zbek adabiyoti yo‘nalishi 2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada atoqli yozuvchi Asqad Muxtorning “Davr mening taqdirimda” romanidagi konflikt tizimi qamrovga olinib, tahlil qilinadi, adibning badiiy konflikt yaratish mahorati, asarning mavzu va g‘oyasini belgilashda konfliktning tutgan o‘rni masalalariga alohida e‘tibor qaratiladi. Asardagi konfliktlarning obrazlar xarakterini ochishdagi ahamiyati haqida fikr yuritiladi.

***Kalit so‘zlar:** asar g‘oyasi, obraz, konflikt, ijodiy-estetik ideal, yozuvchi mahorati, xarakter.*

Badiiy asarda konflikt syujetni harakatga keltiruvchi asosiy unsur hisoblanadi. Badiiy adabiyotda konfliktning 3 ta turi mavjud. Bular: 1) Ijtimoiy konflikt 2) Shaxsiy konflikt 3) Psixologik konflikt.

Ijtimoiy konfliktda asar qahramonlarining tashqi muhit, jamiyat va davr bilan ziddiyati aks etsa, shaxsiy konflikt qahramonning muayyan bir personaj bilan o‘zaro to‘qnashuviga asoslanadi. Psixologik konflikt esa asar qahramonlarining ruhiy kechinmalari, o‘ylaridagi ziddiyatni ifodalaydi.

Asqad Muxtorning ijodida konfliktning klassik namunalarini uchratish mumkin. Adib deyarli har bir asarida konfliktning uchala turidan ham mohirona foydalangan. 20-asr boshlarida Sobiq ittifoq tarkibidagi davlatlarda, xususan, yurtimizda ham bo‘lib o‘tgan kolxozlashtirish jarayoni va shunga o‘xshash

o'zgarishlardan so'ng har bir jabhada ijtimoiylashuv kuchaydi. Tabiiyki, bunday sharoitda ijtimoiy konflikt ham kuchayadi. Asqad Muxtor romanlarida ijtimoiy konfliktning yetakchi o'rinda turishini ham qaysidir ma'noda, shu bilan izohlash mumkin. Adibning "Davr mening taqdirimda" romanida ham psixologik va shaxsiy konflikt asarda aks ettirilgan ijtimoiy konfliktni yuzaga chiqarishdagi yordamchi vositalardan hisoblanadi.

Asardagi ijtimoiy konflikt prologda Oblomov va Jordano Brunoni tilga olish bilan sekin yuzaga chiqa boshlaydi. Yozuvchi prolog boshida "Baxt-saodat nima?" degan savolni o'rta tashlarkan, ikki shaxsning hayot tarzi va maslaklarini bir-biriga zid qo'yadi: "Uyqudan so'ng obdon yeb-ichib, bir-ikki soat dam olgandan keyin yana orom og'ushiga sho'ng'iganida Oblomov ham o'zini baxtiyor deb bilgan. Rimning gullar maydonida vujudi jizg'anak bo'lib yonarkan, Bruno ham ko'ksida baxt sharpasini sezgandir, balki. Har davrning farzandi o'z dardi, bilan, o'z baxti va baxt haqidagi o'z tushunchasi bilan yashagan".

Romanning birinchi fasli muqaddimasida keltirilgan peyzaj ham qahramonlar boshidan kechirayotgan urush va tinchlik o'rtasidagi ziddiyatni aks ettiradi. Muqaddima "Shafaq ochiq yara singari qip-qizil" ko'rinishidagi peyzaj bilan boshlanishida "yara"ga ishora qilinishi davrning notinchligi va tinchlik uchun olib borilayotgan kichik janglar bilan bog'liq. Alla-osoyishtalik, orom ramzi. Asar qahramonining onasi aytayotgan alla tog'da bo'layotgan jangga qarama-qarshi jarayon. "Anchadan buyon bir maromda eshitilayotgan alla bu bezovta, notinch oqshomga osoyishtalik, umidvorlik, mas'ud bir ruh bag'ishlashga behuda urinayotgandek edi". Bu vaziyatda mana shu urush va tinchlik o'rtasidagi ziddiyatlar vaqtida tug'ilgan Ahmadning o'ylarida, hayot tarzida, boshqalar bilan munosabatida konflikt mavjudligi bejiz emasligi oydinlashadi. O'sha oqshom tog'da yangragan o'q ovozi uning taqdir yo'lini belgilab beradi.

Yozuvchi syujetni badiiy jihatdan o'ta puxta konfliktlar asosiga quradi. U o'z tasavvuridagi ijodiy-estetik idealini asar muqaddimasida bo'laklarga bo'lib yuboradi. Har qadamda maslak, siyosatdan gapiraverishlarini yoqtirmaydigan ammo ayni

paytda vatan himoyasi uchun frontga borishni ham mafkura bilan aralashtirib yuborgani uchun urushga borishni istamagan Fozilda ham kemptiklik ko'radi. Va asardagi estetik ideal Ahmad tilidan gapirib uni inkor eta boshlaydi. Asarda shunday bir lavha bor:

“Men yalt etib qarab, Fozilning bilagidan ushladim:

-Sen nima qilmoqchisan? Yur, voenkomatga birga boramiz.

-Men avvalo o'zligimni izlayman, men avvalo o'zligimni topishim kerak,- dedi u har so'zni og'ir yuk ko'targandek salmoqlab, hijjalab.

O'zligini qidirar emish, faylasufni qaranglar-a! Ya'ni, aytmoqchiki, mana men shunaqangi donishmand va murakkab bir shaxsman! Birovlar baxt, birovlar qahramonlik, birovlar yana allanimlar izlashadi, men esa o'zligimni izlayman! Qoyil bo'lishlaringiz kerak menga! Atrofdagi hayot halokat yoqasida turibdi, olamni musibat bosib kelyapti, men ham azobdaman: o'zligimni izlayapman.

Tuf-e!

Ro'paramda bo'lak notanish odam turgandek edi, xayrlashmasdanoq, sochilib yotgan kitoblarni bosib, qoqinib, shoshganimcha chiqib ketdim”.

Ancha vaqtdan beri Ahmadning qalbida o'zaro to'qnash kelayotgan ziddiyatlarda asardagi ijodiy-estetik ideal asar qahramoniga to'g'ri yo'lni ko'rsa-tib, dastlabki psixologik konfliktga nuqta qo'yadi. Bu o'rinda yozuvchi ijodiy-estetik idealining ovozi Ahmadning ovozini bosib ketadi. Bu bilan muallif syujet liniyalarini burib yuborishga zamin hozirlaydi. Mana shu vaziyatga qadar qahra-mon to'qnash kelgan konfliktlar uning hayotini, maslaklarini, maqsadi, orzu-intilishlarini va romandagi voqealar rivojini ma'lum bir o'zanga burib yuboradi. Asqad Muxtorning bunday puxta badiiy konfliktlar yarata olish mahorati roman mavzusi, g'oyasi, hamda uning strukturasi anchagina salmoqli bolishini ta'minlagan. O'z-o'zidan bunday asarda qahramonlar ham ulkan badiiy salobat kasb etadi.

Romanning katta-kichik konfliktlar asosiga qurilishi asarni, quruqlikdan, shiorbozlik va mafkura targ'ibotidan saqlab qolgan va unga yuksak hayotiylik baxsh

etgan. Chunki hayotning o'zi ham ziddiyatlarga to'la. Romanda kurashlarga, orzu-armonlarga, sururga, baxt va baxtsizliklarga to'la dolg'ali hayot bor.

Asar muqaddimasida baxtni shodlik bilan baravar qo'ygan Ahmadning hayoti misolida shodlik va baxt o'rtasiga ham konflikt liniyasi tortiladi. Qahramonning qarashlari o'zgarib borishi bizni ham shodlikni baxtdan ko'ra jo'nroq, oromga tashnalikni o'zida aks ettiradigan yengil tuyg'u degan xulosaga kelishga majbur etadi. O'smir yoshidagi Ahmad baxt tushunchasini orom, shodlik tushunchalari bilan chalkashtirib yuradi. Marziya bilan uning hayotiy maslakhatlari, intilishlari, hayot va baxt haqidagi tasavvurlari o'rtasidagi ziddiyat bu ikki obraz o'rtasiga ulkan devor o'rnatadi va ularning birga bo'lishiga yo'l qo'ymaydi. Bu o'rinda an'anaga va hayotiylik prinsipiga ko'ra adib Ahmad ijodiy-estetik idealga yaqinlashmaguncha uni mukofotlamoqchi emas. Marziya hayotga jiddiyroq qaraydigan, baxt haqida ko'ksiga urib she'r o'qishdan ko'ra baxt uchun kurashishni afzal biladigan, bo'larmoqchi bo'lmasga shovqin solavermaydigan Sultonni tanlashni afzal ko'radi. Sulton Ahmaddan farqli o'laroq baxtni o'yin-kulgidan, ommaviy tarzda "biz baxtlimiz" deb hayqirishdan ko'ra ancha yuksakroq tushuncha deb hisoblaydi.

Muallif bu asarda beg'am bolalarning "Biz baxtiyor avlodmiz" degan she'rlarni yod olish chog'ida his etgan baxtiyorlik tuyg'usi bilan Madali Qosimov o'limidan oldin his etgan baxtni bir-biriga zid qo'yadi. Ahmad hayqirib she'r o'qiyotganida na ruhiy halovatni topdi, na Marziyaga yetishdi, na So'nagulning qalbini zabt etdi va na Madali Qosimov bilan til topisha oldi. Bir so'z bilan aytganda silliq umr kechirib yurgan chog'ida hayotining mazmunini topa olgani yo'q. U sevgisini ham, o'zining qadr-qimmatini ham, orzu-intilishlari-yu baxtini ham mashaqqatlarga to'la kurashlarning ichidan topdi. Demak, bu o'rinda Ahmadning o'zi ham uning oldingi va keying hayoti ham ikkiga bo'linmoqda va bu ziddiyat asardan o'rin olgan ikki davlat, ikki xil tuzum o'rtasidagi konfliktidan ko'ra muhimroq ahamiyat kasb etib, birinchi planga ko'tarilgan. To'g'ri, asarning birinchi fasli yakunida ikki xil tuzum kishilarining Ahmad va Keptening ziddiyatli suhbatlari

tasvirlangan. AQSH va SSSR fuqarosining suhbatlari orqali ikkala davlat fuqarolarining hayotiy prinsiplari o'rtasidagi farq ko'rsatib berilgan.

Bir qarashda asar SSSR hukumatining dunyoparvar va insonparvar siyosatini tasvirlab, AQSH siyosatining buqa-lamunligini aks ettirishga bag'ishlangandek ko'rinishi mumkin. Lekin asar matni bizga adibning badiiy niyati, ijodiy-estetik ideali har qanday mafkuradan ustun kelganligi haqida gapiradi. Shunday ekan, asarni butunlay sovet mafkurasi bilan sug'orilgan deya baholash-biryozlamalik va matnosti haqiqatlarni payqamaslikdan boshqa narsa emas. Asar qahramonlari nafaqat Amerikaning Keptenlariga, o'z davlatining Fozil kabi loqayd, Xonnazarov kabi hissiz byurokratlariga ham qarshi turadi. Shuning uchun ham Ahmad boshliq Xonnazarov bilan suhbatda: "Fashizmday ofatni yengibmiz-u endi o'zimiznikilardan qo'rqqanimizga hayronman" deya boshqa davlatlarga emas, dunyodagi barcha hudud odamlarga bo'lgan nafratini to'kib sochadi. Demak, bu o'rinda adibning badiiy maqsadi bir tuzumni ulug'lab, boshqasini fosh etishdan ancha yuksakda turadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, "Davr mening taqdirimda" romanida qo'llangan badiiy konfliktlar syujet tizimini mukammallashtirishga, voqealar rivojini keskinlashtirishga, qahramonlar xarakterini, ularning hayotiy tamoyillarini aks ettirishga xizmat qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Davr mening taqdirimda: roman/ A. Muxtor. -Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 1979, 384 b.
2. Adabiyot nazariyasi asoslari: o'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishlari talabalari uchun darslik/ D. Qur'onov.-Toshkent: "Innovatsiya ziyo" nashriyoti, 2020. -310 b.